

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Олянич Валентина Володимирівна

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії, археології та гуманітарних наук,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7880-6579>

Повномасштабна російсько-українська війна створила безпрецедентні загрози для історико-культурної спадщини Харківщини. Бойові дії, тимчасова окупація окремих громад і систематичні обстріли спричинили руйнування пам'яток, пошкодження культурних установ, евакуацію колекцій та обмеження доступу до них. Станом на 11 липня 2026 р., за офіційними даними, в області було пошкоджено 319 об'єктів культурної спадщини [2]. Серед знакових втрат – зруйнований музей Г. С. Сковороди у Сковородинівці та пошкоджений Харківський художній музей [3; 4]. За таких умов цифровізація стає складником культурної безпеки регіону, інструментом документування воєнних злочинів і основою майбутнього відновлення. Мета тез – визначити основні напрями цифрового збереження історико-культурної спадщини Харківщини в умовах війни та окреслити вимоги до безпечної регіональної системи.

Охорона спадщини Харківщини здійснюється в межах законодавства України, що визначає засади її обліку, збереження, використання та захисту [1]. Масштаби руйнувань потребують доповнення традиційного обліку цифровими паспортами. Оцифрування передбачає створення цифрової копії предмета, тоді як цифровізація охоплює трансформацію способів обліку, зберігання, дослідження та представлення спадщини. Цифровий паспорт об'єкта на Харківщині має поєднувати реєстраційні відомості, геолокацію, фотофіксацію, дані про технічний стан і пошкодження, а для нерухомих пам'яток – матеріали фотограмметрії або лазерного сканування. Такий підхід відповідає затвердженім у 2026 р. методичним рекомендаціям щодо 3D-сканування та цифрової стандартизації даних [5].

Завдяки цифровому документуванню можна порівнювати стан пам'ятки до і після пошкодження, фіксувати характер руйнувань та

накопичувати відомості, потрібні для дослідження й майбутньої реставрації [5]. Потребу в надійному цифровому обліку ілюструє приклад фонду Харківського художнього музею: до повномасштабного вторгнення він налічував 26 591 експонат, з яких майже 10 000 вивезено за межі області, а понад 16 600 переміщено до безпечних місць у регіоні [3]. За таких масштабів переміщення цифровий каталог зберігає зв'язок між предметом, його описом, походженням, станом і місцем відповідального зберігання.

На Харківщині вже сформовано практики цифрового збереження. У межах Memory Savers у Харківському історичному музеї імені М. Ф. Сумцова станом на жовтень 2023 р. було оцифровано понад 500 предметів живопису, нумізматики та етнографії; до роботи залучали студентів [6]. Онлайн-портал Харківського літературного музею надає доступ до частини його колекції. Загалом колекція налічує понад 30 тис. предметів основного та близько 17 тис. предметів науково-допоміжного фонду [8]. Збереглися також довоєнні віртуальні тури музеєм Г. С. Сковороди та Харківським художнім музеєм [4]. У проєкті «Крізь темряву. Світло пам'яті» представлено 3D-моделі зруйнованих об'єктів, місць незаконного утримання людей і масових поховань цивільних у Харківській області [7].

Цифрова трансформація спадщини Харківщини відбувається в умовах регіональних викликів. Установи Харкова, Ізюма, Куп'янська, Вовчанська та інших громад мають різний рівень безпеки, кадрового забезпечення, доступу до обладнання й захищених сховищ даних. Колекції розосереджені після евакуації, а об'єкти у прифронтових або замінованих районах можуть бути недоступними. Різні формати файлів, неповні метадані та відсутність єдиних процедур контролю якості ускладнюють об'єднання даних. Тому потрібні інвентаризація створених ресурсів, визначення відповідальних установ та уніфікація опису.

Особливого значення для Харківщини набувають кібербезпека, довготривале збереження та цілісність даних. Цифровий масив може бути втрачений через кібератаку, знищення сервера під час обстрілу, пошкодження носія або застарівання формату. Регіональна система має передбачати зберігання копій на різних носіях, причому одну з них доцільно розмістити поза областю; перевірку контрольних сум; журналювання змін; використання відкритих форматів; резервне електроживлення та розмежування доступу. Публічні освітні матеріали необхідно відокремлювати від координат уразливих об'єктів і відомостей про місця зберігання евакуйованих колекцій.

Правові та етичні питання особливо гостро постають під час цифрової фіксації воєнних злочинів на Харківщині. 3D-моделі масових поховань, місць незаконного утримання та зруйнованих будівель мають доказове,

меморіальне й музейне значення [7]. Їх оприлюднення потребує захисту персональних даних, поваги до постраждалих і чіткого опису методики. Цифрова реконструкція не повинна підміняти джерело: необхідно фіксувати повноту даних, гіпотетичність відновлених елементів та історію редагування. У харківському контексті належне цифрове представлення спадщини пов'язане також зі збереженням локальної пам'яті та переосмисленням міської ідентичності [9, с. 175–198].

Стратегія цифрового збереження спадщини Харківщини має ґрунтуватися на скоординованій взаємодії обласної військової адміністрації, громад, музеїв, бібліотек, архівів, закладів освіти, ІТ-компаній і партнерських організацій. Першочерговими заходами мають стати створення регіонального переліку цифрових копій і 3D-моделей, формування мобільних груп термінової фіксації, запровадження спільних вимог до метаданих, підготовка фахівців і створення захищеного резервного сховища. Передумовами для цього є розроблений обласною адміністрацією проєкт сховища для музейних предметів на базі Харківського фахового вищого художнього коледжу [2] та досвід Memory Savers, який планувалося поширити на інші музеї області [6].

Перспективним напрямом є інтеграція цифрової спадщини Харківщини у сфери освіти й науки. Віртуальні тури, оцифровані предмети, 3D-моделі та архіви можуть використовуватися у викладанні історії Харкова й Слобожанщини, студентських дослідженнях і культурній дипломатії [4; 7; 8]. Взаємосумісні цифрові колекції дадуть змогу поєднати матеріали установ міста й області та зробити спадщину доступною без ризику для оригіналів. Отже, цифровізація спадщини Харківщини може стати складником регіональної стійкості, якщо спиратиметься на узгоджену систему термінового документування, довготривалого збереження, безпечного доступу й наукової достовірності.

Література

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 13.08.2026).
2. Робимо все можливе, щоб зберегти та відновити пам'ятки культури Харківщини, які постраждали внаслідок ворожих обстрілів / Харківська обласна військова адміністрація. 11.07.2026. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/136399> (дата звернення: 13.08.2026).
3. Завершили аварійно-відновлювальні роботи в Харківському художньому музеї / Харківська обласна військова адміністрація.

28.07.2026. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/136619> (дата звернення: 13.08.2026).

4. Музеї, в яких неможливо побувати: що зберігають цифрові відбитки та як глобальні платформи сприяють розслідуванню незаконного переміщення / Міністерство культури України. 12.05.2026. URL: <https://mincult.gov.ua/news/muzeyi-v-yakih-nemozhlyvo-pobuvaty-shho-zberigayut-cyfrovi-vidbytky-ta-yak-globalni-platfomy-spryyayut-rozsliduvannyu-nezakonnogo-peremishhennya> (дата звернення: 13.08.2026).

5. Продовжуємо цифровізувати спадщину: Мінкульт затвердив єдині рекомендації для 3D-сканування пам'яток культурної спадщини / Міністерство культури України. 17.07.2026. URL: <https://mincult.gov.ua/news/prodovzhuyemo-cyfrovizuvaty-spadshhynu-minkult-zatverdyv-yedyni-rekomendacziyi-dlya-3d-skanuvannya-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 13.08.2026).

6. Корж А. У Харківському історичному музеї оцифровують експонати для збереження культурної спадщини. NewsRoom. 03.10.2023. URL: <https://www.newsroom.kh.ua/ua/city/u-harkivskomu-istorychnomu-muzeyi-ocyfrovuyut-ekspnaty-dlya-zberezhennya-kulturnoyi-spadshchyny> (дата звернення: 13.08.2026).

7. Through the Darkness. Light of Memory / National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. 12.01.2026. URL: <https://warmuseum.kyiv.ua/en/news/show/through-the-darkness-light-of-memory> (дата звернення: 13.08.2026).

8. Колекції Харківського ЛітМузею. URL: <https://litme.com.ua/uk/collections> (дата звернення: 13.08.2026).

9. Rachkov Y. Destruction, Preservation, and Rethinking of Ukraine's Urban Cultural Heritage during the Russo-Ukrainian War: The Case of the Building of the Kharkiv Regional State Administration. *Moderne Stadtgeschichte*. 2024. Vol. 55, No. 2. Pp. 175–198. DOI: <https://doi.org/10.60684/msg.v55i2.45>.